

FRIEDERIKE SORGER'İN (1914–2001) ANADOLU GEZİLERİ VE BİTKİ KOLEKSİYONU

*Asuman Baytop**

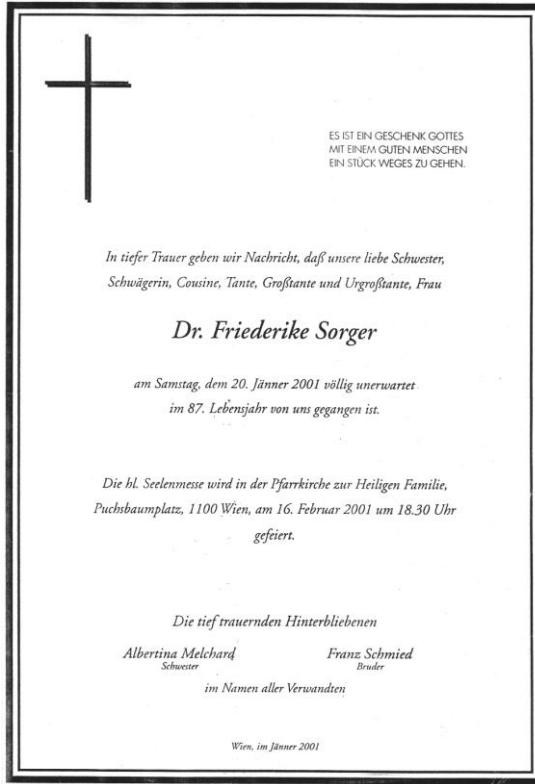
Dr. Friederike Sorger (1914–2001), Avusturyalı bir hanım botanist ve bitki toplayıcısıdır. 1962–1988 yılları arasında 29 kez Anadolu'ya gelip örnek toplamış, 18.000 kadar örnek içeren bir koleksiyon oluşturmuş, örneklerini Viyana'daki Naturhistorisches Museum'un herbaryumuna (W) ve Linz'deki Ober-Österreichisches Landesmuseum'un herbaryumuna (L1) vermiştir (Speta 1994 ve 2002). Zengin koleksiyonu ile, Edinburgh'da yürütülmüş olan Flora of Turkey projesine geniş katkıda bulunmuştur. Sorger'in bu katkısından dolayı, P. H. Davis (1918–1992) eserinin dokuzuncu cildini (1985) ona ithaf etmiştir. Linz'deki O.Ö.Landesmuseum'un direktörü olan Dr. Franz Speta, Dr. Sorger'i yakından tanımış ve, birbirine hemen hemen eş iki makale içinde onun yaşamı ve etkinliklerini açıklamış bulunmaktadır (Speta 1994 ve 2002). Bu iki makaleden faydalanarak, onun yaşam öyküsünü aşağıdaki şekilde özetledik.

Yaşam öyküsü

Kızlık soyadı Schmied olan Friederike Sorger, 29 Ekim 1914'te Viyana'da doğdu. Viyana'da okudu. 1933'te Viyana Üniversitesi'nin Doğa Tarihi ve Fizik kolundan mezun oldu. 1939'da Otto Sorger ile evlendi ve Sorger soyadını aldı. 1944'te, doktora tezini verdi ve Dr.phil. ünvanını aldı. 1940–1945 arasında Viyana'da özel bir okulda Doğa Tarihi ve Kimya dersleri verdi. 1947'de Linz'e taşındı ve kardeşine ait olan Tautsche firmasında görev aldı. İşletmeyi 1972 yılına kadar idare etti. 1972'de firmanın Viyana'daki şubesine geçti. Viyana'da yaşamaya devam etti.

Sorger, 1947'de Linz'e geldikten sonra, Landesmuseum'un pek az sayıdaki botanistleri ile tanıştı. Burada, 1969'da *Mitteilungen der Botanischen Arbeitsgemeinschaft am O.Ö.Landesmuseum in Linz* adlı dergiyi, daha sonra da *Stapfia* mecmuasını yayımladı. Anadolu gezilerini yaptı. Koleksiyonunu düzenledi, örneklerini tayin etti ve spesyalistlere veya Edinburgh'a göndererek tayin ettirdi. Yayın yaptı, hiç boş durmadı. 80. yaşını Linz'de, Landesmuseum'un 1995'te tertip ettiği ve kendi çektiği Türkiye bitkileri resimlerinden oluşan bir sergi ile kutladı. 20 Ocak 2001'de Viyana'da vefat etti.

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi.

Dr. Friederike Sorger'in ölüm ve dini tören ilanı

Botanik gezileri ve koleksiyonu

Flora of Turkey'in 9 cildinde (1965–1985) ve iki süplemanında (1988 ve 2000) yer alan örnek kayıtları gözden geçirildiğinde, bu eserde Sorger'in 2095 örneğinin kayıtlı olduğunu gördük. İlk ciltte, Sorger'in hiçbir örneği kayıtlı değildir. Beşinci ve dokuzuncu ciltlerde örnek sayısı 416 ve 415 gibi bir hayli kabarıktır. Hele onuncu cilt (ilk süpleman), Sorger'in 40'dan fazla tipörneğini taşımaktadır.

Sorger, örneklerini özel bir şekilde numaralamıştır. Her numara, kısa birer çizgi ile birleştirilmiş 3 sayıdan ibarettir. İlk sayı, örneğin toplandığı yılın son iki rakamıdır. Diğer iki sayıdan birinin, örneğin toplandığı mahalli, diğerinin örneğe verilen numarayı işaret ettiğini tahmin ediyoruz. *Flora*'nın yalnız ikinci cildinde, bu üçlü numaraların başında bulduğumuz T harfinin de, Türkiye anlamına geldiğini düşünüyoruz. Bu gözlemden çıkarttığımız bir sonuç, Sorger'in bütün örnek kayıtlarında, toplama tarihinin yıl olarak bildirilmiş

olduğudur. Toplama tarihinin, gün, ay ve yıl şeklinde ayrıntılı olarak verildiğini, ancak onun tipörnek kayıtlarında görüyoruz.

Flora'daki kayıtlardan anlaşılacağı üzere, Sorger Anadolu'ya 1960–1985 yılları arasında hemen hemen her yıl, yani en az 24 kez gelmiştir. *Flora*'da, 1972, 1975, 1979 tarihli örneklere rastlanmamış, 1960 yılından ancak bir Sivas örneği (vol.8:448), 1961 yılından da bir Konya örneği (vol.4:218) görülmüştür. Bu kayıtlarda bir yanlışlık olabilir, zira Sorger'in kendisi Türkiye'ye ilk defa 1962'de geldiğini açıklamış (Sorger 1971), bundan başka F. Speta, Sorger'in 1962–1988 yılları arasında Anadolu'ya 29 bitki toplama gezisi yaptığını yazmıştır (Speta 1994). Bu demektir ki, bazı yıllar içinde Sorger, birden fazla kez Anadolu'dadır.

Türkiye florasının tanınmasında ısrarla çalışan Sorger, botanist, entomolog ve ornitologları ve başka meraklıları teşvik ederek, bir grup halinde her yıl tertip edilen Anadolu araştırmaları gezilerine katılmış, bir minibüs içinde Anadolu'yu il il dolaşmıştır. Örnek topladığı illerin sayısı, *Flora of Turkey*'deki kayıtlara göre 60'dır (Türkiye'de halen 81 il vardır). Gezilerde takip edilen yol, Speta'nın 1994 tarihli makalesinde sırasıyla açıklanmıştır.

Bu gezilerinde Sorger, 18.000 örnek toplamak fırsatını bulmuştur (Speta 1994). Koleksiyonu Linz'de Ober-Österreichisches Landesmuseum'daki herbaryumda (L1) saklıdır. Viyana'da Naturhistorisches Museum'da (W) 15.000 örneği vardır (Speta 1994). *Flora of Turkey*'den öğrendiğimize göre, E (Edinburgh, İngiltere), SZU (Salzburg, Avusturya), WU (Viyana Üniversitesi, Avusturya), Hb. Hub.-Mor. (Cenevre, İsviçre) ve RSA (Claremont, A.B.D.)'da örnekleri bulunmaktadır.

Sorger, Anadolu'ya yönelmeden evvel, Yunanistan, Girit ve İtalya'da, Fransa ve İspanya'nın güney bölgelerinde gezmiştir (Sorger 1971).

Sorger'in koleksiyonundaki tipörneklere gelince, *Flora of Turkey*'de, toplayıcısı Sorger olarak kayıtlı bulunan 65 tipörneği saydık. Bunlardan biri (vol.10:142), bugün eşanlamlılığa düşürülmüş ve tipörnek olma özelliğini kaybetmiştir. Kalan 64 örnek dışındaki 2 örnekte (vol.9:506 ve vol.11:40), toplayıcı olarak Ehrendorfer *et al.* kaydını görüyoruz. *Ve diğerleri* anlamına gelen *et alii* içinde Sorger'in de bulunduğunu düşünerek, bu iki örneği de Sorger'e ait olarak kabul ettik ve Sorger'in 1963–1984 yılları arasında, Anadolu'dan 66 geçerli tipörnek toplamış olduğuna karar verdik. Sorger'in tipörnekleri Türkiye'nin 20 ilinden toplanmıştır. Tipörneklerin adları, *Flora of Turkey*'in kabul ettiği sistematik sıra içinde, örneğin toplandığı yıl ile birlikte, yayılışları sadece il kademesinde bırakılarak, aşağıda verilmiştir.

vol. 2:262 *Paronychia adalia* Chaudri, C3 Antalya, 1963.

3:85 *Astragalus sorgerae* Hub.-Mor. et Chamb., C3 Isparta, 1965.

- 4:592 *Cephalaria elmaliensis* Hub.-Mor. et Matthews, C2 Antalya, 1965.
- 5:217 *Anthemis coelopoda* Boiss. var. *longiloba* Grierson, C6 Adana, 1971.
- 5:283 *Tanacetum densum* (Lab.) Schultz Bip. subsp. *laxum* Grierson, B6 Sivas, 1971.
- 5:730 *Hieracium tmoleum* Hub.-Mor., B2 İzmir, 1968.
- 6:13 *Campanula sorgerae* Phitos, C4 Konya, 1966.
- 6:374 *Onosma pulchrum* H. Riedl, C6 Adana, 1973.
- 6:485 *Verbascum sorgerae* (Hub.-Mor.) Hub.-Mor., C3 Isparta, 1966.
- 6:497 *V. adenocarpum* Hub.-Mor., C3 Isparta, 1966.
- 6:507 *V. pterocalycinum* Hub.-Mor. var. *mutense* Hub.-Mor. , C4 İel, 1966.
- 6:743 *Veronica macrostachya* Vahl subsp. *sorgerae* M.A. Fischer, C4 İel, 1966.
- 6:743 *V. cuneifolia* D. Don subsp. *massicytica* M.A. Fischer, C2 Antalya, 1968.
- 7:276 *Nepeta sorgerae* Hedge et Lamond, C7 Adıyaman, 1978.
- 7:731 *Crucianella sorgerae* Ehrend. , C4 İel, 1966.
- 7:819 *Galium sorgerae* Ehrend. et Schönb.-Tem., C3 Isparta, 1965.
- 7:842 *G. stepparum* Ehrend. et Schönb.-Tem., B3 Kütahya, 1963.
- 7:845 *G. exurgens* Ehrend. et Schönb.-Tem., C4 İel, 1966.
- 8:221 *Scilla ingridae* Speta, C6 Marař, 1973.
- 8:301 *Fritillaria assyriaca* Baker subsp. *melananthera* Rix, C4 İel, 1966.
- 9:320 *Gaudinopsis sorgerae* M. Dođan, C3 Isparta, 1968.
- 9:506 *Puccinellia bulbosa* (Grossh.) Grossh. subsp. *caesarea* Kit Tan, B5 Kayseri, Ehrendorfer et al., 1978.
- 10:13 *Nigella lancifolia* Hub.-Mor. , C4 Konya, 1966.
- 10:17 *Consolida stapfiana* P.H. Davis et F. Sorger, C3 Antalya, 1968.
- 10:26 *Papaver persicum* Lindl. subsp. *fulvum* Kit Tan et Sorger, C7 Malatya, 1971.
- 10:65 *Arenaria eliasiana* Kit Tan et Sorger, C2 Antalya, 1965.
- 10:66 *A. sivasica* Kit Tan et Sorger, B6 Sivas, 1977.
- 10:66 *A. mons-cragus* Kit Tan et Sorger, C2 Antalya, 1968.
- 10:66 *A. angustifolioides* Kit Tan et Sorger, C2 Antalya, 1968.
- 10:77 *Silene ispartensis* Ghazanfer, C3 Isparta, 1966.
- 10:83 *Paronychia carica* Chaudri var. *stipulata* Chaudri, C3 Isparta, 1964.
- 10:98 *Hypericum sorgerae* Robson, B6 Sivas, 1969.
- 10:119 *Astragalus robertianus* Kit Tan et Sorger, B9 Ağrı, 1983.
- 10:119 *A. kitianus* Sorger, A8 Erzurum, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:120 *A. chalderanicus* Kit Tan et Sorger, B9 Van, Sorger et Buchner, 1982.

- 10:120 *A. eliasicus* Kit Tan et Sorger, A9 Kars 1981.
- 10:121 *A. kangalicus* Kit Tan et Sorger, B6 Sivas, 1970.
- 10:122 *A. isparticus* Kit Tan et Sorger, C3 Isparta, 1967.
- 10:128 *Lotus armeniacus* Kit Tan et Sorger, A9 Kars, Sorger et Kit Tan, 1984.
- 10:130 *Onobrychis mutensis* Kit Tan et Sorger, C4 İçel, 1977.
- 10:130 *O. sivasica* Kit Tan et Sorger, A6 Sivas, 1976.
- 10:131 *O. cilicica* Kit Tan et Sorger, C4 İçel, 1977.
- 10:132 *Potentilla buchneri* Kit Tan et Sorger, A9 Kars, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:138 *Eriolobus trilobatus* (Poiret) Roemer var. *sorgerae* Browiz, C2 Antalya, 1967.
- 10:142 *Sedum sorgerae* Kit Tan et Chamberlain, B9 Van, Sorger et Buchner, 1982. Bu tür, *S. confertum* Boiss. ile sinonim kabul edilmiş (vol.11:182) ve tipörnek olma özelliğini kaybetmiştir.
- 10:142 *Sempervivum brevipetalum* Kit Tan et Sorger, A9 Kars, Sorger et Kit Tan, 1984.
- 10:143 *S. globiferum* L. subsp. *aghricum* Kit Tan et Sorger, B9 Ağrı, 1983.
- 10:164 *Cirsium davisianum* Kit Tan et Sorger, A8 Erzurum, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:165 *C. eliasianum* Kit Tan et Sorger, A9 Kars, 1981.
- 10:177 *Campanula seraglio* Kit Tan et Sorger, A8 Çoruh, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:179 *C. aghrica* Kit Tan et Sorger, B10 Ağrı, 1978.
- 10:179 *C. lycica* Kit Tan et Sorger, C2 Antalya, Sorger et Kit Tan 1984.
- 10:180 *C. yildirimlii* Kit Tan et Sorger, B7 Tunceli, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:183 *Omphalodes davisiana* Kit Tan et Sorger, B7 Tunceli, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:185 *Onosma sorgerae* Teppner var. *sorgerae*, B6 Sivas, 1971.
- 10:199 *Veronica fridericae* M. A. Fischer, B9 Van, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:202 *Scutellaria orientalis* L. subsp. *tortumensis* Kit Tan et Sorger, A8 Erzurum, 1982.
- 10:204 *Stachys choruhensis* Kit Tan et Sorger, A8 Çoruh, 1982.
- 10:205 *S. tundjeliensis* Kit Tan et Sorger, B7 Tunceli, 1982.
- 10:206 *Origanum munzurense* Kit Tan et Sorger, B7 Tunceli, Sorger et Buchner, 1982.
- 10:207 *Calamintha caroli-henricana* Kit Tan et Sorger, B10 Van, 1982.
- 10:211 *Limonium vanense* Kit Tan et Sorger, B9 Van, 1981.
- 10:213 *Aristolochia rechingeriana* Kit Tan et Sorger, C2 Antalya, Sorger et Kit Tan, 1984.
- 10:223 *Allium nemrutdaghense* Kit Tan et Sorger, C7 Adıyaman, 1980.

- 10:223 *Ornithogalum sorgerae* H. Wittmann, C6 Marař, 1973.
 11:40 *Erysimum sorgerae* Polatschek, A2(E) İstanbul, Ehrendorfer et al., tarihsiz.
 11:174 *Campanula damboldtiana* P.H. Davis et Sorger, A4 Ankara, 1977.

Sorger, esas itibariyle toplayıcı bir botanisttir. Topladığı örnekleri, ekseriyetle spesyalistlere tayin ettirmiştir. Bu spesyalistlerin büyük kısmı, Edinburgh'da sürdürülen Flora of Turkey projesine katılan botanistlerdir. Bunlar, betimledikleri yeni türleri Sorger'e atfen adlandırmışlar, yeni türün adında epitet olarak *sorgerae* (Sorger'in) veya *fridericae* (Friederike'nin) kelimesini kullanmışlar veya Sorger'i ikinci yazar şeklinde onurlandırmışlardır. Bu epitetleri taşıyan bitki adları, yukarıdaki tipörnek listesinde yer almaktadır. Sayıları 14'tür. Ancak biri eşanlamlılığa düşürülmüştür. Sorger, yaptığı yayımlarda, örneklerini tayin eden spesyalistlerin adlarını açıklamıştır. P.H. Davis, A. Huber-Morath, M.A. Fischer, F. Ehrendorfer ve Kit Tan bunların başlıcalarıdır. Yukarıdaki tipörnek listesinde görüldüğü gibi, 30'dan fazla örnek, yani Sorger'in tipörneklerinin hemen yarısı, Kit Tan tarafından betimlenmiş olup Kit Tan ve Sorger imzasını taşımaktadır.

Sorger'in Türkiye bitkileri ile ilgili yayınları vardır. Bir kısmı, Davis'in *Flora of Turkey*'ine ilave teşkil eden taksonları ve yayılışlarını listelemektedir. Bunlar, *Beiträge zur Flora der Türkei I-VII* (1971–1987) serisini teşkil eder. Diğer bir kısmı Türkiye'nin bitkilerini, tuzlu step bölgeler bitkilerini, endemiklerini renkli resimleriyle tanıtmaktadır. *Blumen der Türkei*, sayfa 103-271 (1994), *Einige Endemiten aus der Türkischen Pflanzenwelt im Bild* (1998), *Pflanzen einiger Saltzsteppen der Türkei im Bild* (2000). A.H. Çolak, Sorger'in bu üç kitabını Türkçe'ye çevirerek birleştirmiş, tür çeşitliliğinin korunması hakkındaki bir makalesini, bir botanik kavramları listesi ve bir Latince-Türkçe sözlük ilave ederek, *Türkiye Çiçekleri* adı altında, genişletilmiş bir ikinci baskı yayımlamıştır (Çolak 2004). Üçüncü bir grupta da, Sorger'in ilk yayınları olarak, *Apollo 12: 3-4* (1968) ve *J. Scott. Rock Garden Club 12(3): 221-225* (1971)'de yayımladığı ve içinde Anadolu dağları hakkındaki gözlemlerinden bahsettiği iki makalesini buluyoruz.

Açıklama: F. Speta'nın 2002 tarihli makalesi ile F. Sorger'in 1971 tarihli makalesinden bana fotokopi temin eden Prof. Dr. Feza Günergün'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Çolak, A. H. (ed., yaz., çev.), Sorger, F. 2004. *Türkiye Çiçekleri*, genişletilmiş ikinci baskı, Ankara.
- Davis, P. H. (ed.). 1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vols. 1-9, Edinburgh.

- Davis, P. H. et al. (eds.). 1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol. 10, First Supplement, Edinburgh.
- Güner, A. et al. (eds.). 2000. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.11, Second Supplement, Edinburgh.
- Sorger, F. 1971. A botanist in the Anatolian Mountains, *The Journ. of the Scottish Rock Garden Club*, 221-225.
- Speta, F. 1994. *Österreichs Beitrag zur Erforschung der Flora der Türkei*, in *Blumen der Türkei*, *Stapfia* 34: 7-76, Linz.
- Speta, F. 2002. Sorger Friederike, in B. Keintzel und I. Korotin (eds.), *Wissenschaftlerinnen in und aus Österreich: Leben-Werk-Wirken*, 696-698, Wien.

Friederike Sorger (1914–2001), her Anatolian travels and her plant collection

Mrs. Dr. Friederike Sorger (1914–2001) was an Austrian botanist and plant collector. Born and educated in Vienna, she settled at Linz in 1947, lived there till 1972. Then she returned to Vienna where she lived until the end of her life. She visited Turkey 29 times between 1962 and 1988, prepared a collection of 18.000 specimens that she deposited at the herbarium (L1) of the Ober-Österreichisches Landesmuseum at Linz (Speta 1994 and 2002). She gave her material at the disposal of P.H. Davis, who was preparing in Edinburgh his *Flora of Turkey*. In recognition, Davis dedicated to her the ninth volume of his *Flora*. In the nine volumes (1965–1985) of *Flora of Turkey* and its two supplements (1988 and 2000), we counted 2095 specimens of Sorger, collected from 60 provinces between 1960 and 1985. No specimens of 1972, 1975 and 1979 are cited in the *Flora*. We found only one specimen (vol 8:448) from 1960 and one (vol 4:218) from 1961. We are doubtful about these two dates, because Sorger herself writes that she travelled to Turkey for the first time in 1962. Speta also declares that Sorger came to Turkey between 1962 and 1988. The itineraries of Sorger's travels are given in Speta's article dated 1994. Sorger has collected 66 Turkish type specimens between 1963 and 1984. About half of them are named and described by Kit Tan et Sorger. 14 taxa bear in their names the epithets *sorgerae* and *fridericae*.

Sorger's publications are all related to Turkish plants. A group of them enumerates the additional taxa to the published volumes of the *Flora*, as the series of *Beiträge zur Flora der Türkei I-VII* (1971-1987). Another group exposes the pictures in colour of many Turkish plants, as *Blumen der Türkei*, pp. 103-271 (1994), *Einige Endemiten aus der Türkischen Pflanzenwelt im Bild* (1998), *Pflanzen einiger Salzsteppen der Türkei im Bild* (2000). In her two earlier articles, published in *Apollo* 12: 3-4 (1968) and in *J. Scott. Rock Gard. Club* 12(3): 221-225 (1971), Sorger relates her botanical observations about the

Anatolian mountains she has visited. A.H. Çolak has translated in Turkish the three illustrated books of Sorger, brought them together, and adding an article of his own, a list of botanical terms and a list of Latin words with their equivalents in Turkish, produced a large book he titled *Türkiye Çiçekleri* (Flowers of Turkey) in 2004. He accepted it as the enlarged second edition of *Blumen der Türkei*.

Key words: Turkish flora, botanical collections, collectors, Friederike Sorger, history of botany.

Friederike Sorger'in (1914–2001) Anadolu Gezileri ve Bitki Koleksiyonu

Dr. Friederike Sorger (1914–2001), Avusturyalı bir hanım botanist ve bitki toplayıcısıdır. Viyana'da doğmuş, eğitimini burada yapmış, 1947'de Linz'e yerleşmiş, 1972'ye kadar burada yaşamış, sonra Viyana'ya dönmüş, ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır. 1962–1988 yılları arasında 29 kez Türkiye'ye gelmiş, Trakya ve Anadolu'dan örnek toplamış, 18.000 örnek içeren bir koleksiyon oluşturmuş, koleksiyonunu Linz'deki Ober-Österreichisches Landesmuseum'un herbaryumuna (L1) yerleştirmiş (Speta 1994), Edinburgh'da *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* adlı eserini hazırlayan P.H. Davis'in emrine vermiştir. Bu geniş katkısından dolayı Davis, eserinin dokuzuncu cildini (1985) Sorger'e ithaf etmiştir. *Flora of Turkey*'in 9 cildi ve 2 süplmanı içinde Türkiye'nin 60 ilinden toplanmış 2095 örneğinin kaydını bulduk. *Flora*'da 1960 ve 1961 yıllarından birer Sorger örneği kayıtlı olmakla beraber, Sorger'in kendisi Anadolu'yu gezmeye 1962'de başladığını açıklamış, Speta da, Sorger'in 1962–1988 yılları arasında Anadolu'dan 29 bitki toplama gezisi yaptığını yazmıştır. *Flora of Turkey*'e göre, Sorger 1963–1984 arasında Anadolu'nun 20 ilinden 66 tipörnek toplamıştır. 14 takson adı, epitetlerinde *sorgerae* veya *fridericae* epitetlerini taşımaktadır. Sorger'in yayınları Türkiye bitkileri ile ilgilidir. 1968 ve 1971 tarihli iki makalesinde Sorger, gezdiği Anadolu dağları hakkındaki gözlemlerinden bahsetmiş, 1971–1987 tarihli bir yayın serisinde *Flora of Turkey*'e kattığı taksonların adını ve yayılışını yayımlamıştır. Daha sonra 1994–2000 arasında Türkiye bitkilerini renkli resimleriyle tanıtan üç kitap yazmıştır. Bu üç kitap 2004'te A.H. Çolak tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve bir araya getirilerek *Türkiye Çiçekleri* adı altında yayımlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Türkiye florası, bitki toplamaları, toplayıcılar, Friederike Sorger, botanik tarihi.